

2024 – I

HOLLANDS Maandblad

Astrid Goossens
Patrizia Vecpa
Sanja Perceš
Angelika Geronymaki
Tycho Tjebkes
Timofei Sofer
Yasmin Hamer
Max Nicmatz
Philip Wurt
Emma Crebolder
Sander Meij
Nanne Groen
Siet Welling

vrijstaat **Hollands Maandblad!** **POEZIE!**

HOLLANDS Maandblad

INHOUD NO. I – 2024

vijfenzestigste jaargang • nummer 914

januari 2024

Opgericht in 1959 door K.L. Poll.

www.hollandsmaandblad.nl

Deze maand

Patrizia Vespa – Gedichten

Michael March – Een pension aan zee

Tyche Tjebbes – Gedichten

Louise Glück – De parabel van de gijzelaars

Sander Meij – Wachten op ♦ *Timofei Sofer* – Gedichten

René van Slooten – Het grote verdriet van François HaverSchmidt

Sanja Percela – Gedicht ♦ *Philip Huff* – The great ocean road

Hannie Groen – winterreis ♦ *Max Niematz* – Thee

Yasmin Namavar – Mijn plek is groen ♦ *Sjef Welling* – Gedicht

Emma Crebolder – Als je je schoeisel kinderen van de springbok noemt

Astrid Goossens – dode kamer ♦ *Jan-Willem Dijk* – Kiritimati

Arie van der Ent – (Niet) Vermoorde Dichters Almanak

Guus Luijters – Metamorfose – Troostlied voor Marianne

Angelika Geronymaki – Periferie

Tina van Baren – Gedichten

Tekeningen Frank Dam

Auteurs in dit nummer

Colofon

Deze maand

Johannes van der Sluis

Umberto Saba verklaarde dat hij tot de ‘bescheiden schaar’ behoorde voor wie de Sloveense taal in de Triëster tram slechts een ‘kleurnuance’ was, ‘net als de fez’, en hij herinnert zich daarop ‘het vrolijke wonder’ uit zijn jeugd dat je wandelend door de stad soms in een ander land, ja zelfs een ander continent waande. Hij eindigt zijn artikel met de opmerking dat de Vrije Zone van Triëst echter ‘een soort samenvatting zal zijn van alle geschillen die op de aardbodem woeden’. Populisme: mas-sapsychose. Overall (denkbeeldige) grenzen waarnemen. Wat tegenover Begrenzing, Bewaking en Bepierking te stellen? Grenzeloosheid? Nee, het populisme is waarlijk grenzeloos. Nieuwe Asociale Vrijheid!

‘Overall in het Park openbaart zich de Noodzaak,’ schrijft Magris over de Giardino Pubblico. Het borstbeeld van Svevo met een ironische glimlach is beschut door een boomtak met frisgroen. ‘De zon goot haar stralen niet over mij uit! Wij oudjes blijven in de schaduw, al hebben we nog zoveel esprit,’ lees ik in de 100-jarige roman. Is Noodzaak het lot? Het beeld is verscheidende malen gestolen. Bij de derde keer zei Cesare Sofianopulo, schilder, dichter en vertaler van Baudelaire en bewonderaar van zonsondergangen aan de oevers waarvan naar zijn zeggen de schuin invallende stralen de kleren van de vrouwen doorschijnend maken: ‘Deze keer was ik het niet.’ Een inktzwarte schildpad schuifelt richting het beeld van Joyce. Een voorbijganger zet hem terug in de vijver, een vrouw op een bankje begint te giechelen. De schildpad komt weer teruggelopen en kruipt richting het ‘wijze en wellustige beeld’ van Saba, die in 1948, een jaar nadat de Vrije Zone van Triëst is ingesteld, in ‘Als ik tot gouverneur van Triëst werd benoemd’ schrijft dat iedereen die aanzet tot raciale haat ‘onverwijld tegen de muur zal worden gezet en worden gefusilleerd, omdat het aanzetten tot rassenhaat, behalve dat

het – zoals we hebben gezien – oneindig schadelijk is, ook oneindig dom is'. De 'praktische mensen' zijn hier vaak in meegegaan en het zou voor een keer goed zijn om een zeer verantwoordelijke post toe te vertrouwen aan iemand die 'onpraktisch' wordt genoemd. 'Ik geloof dat iedereen me zou bedriegen; maar niemand zou erin slagen mij te bedriegen in essentiële zaken.'

Januari 2024 roepen wij de Vrijstaat *Hollands Maandblad* uit mét een onpraktische gouverneur. In Saba's beleving was Triëst een van de vrolijkste, meest buitensporige steden van Europa, enigszins neurotisch ook. Laten wij vrolijk en buitensporig zijn, maar vooral enigszins neurotisch. Ach, zijn wij gelijk dode dichters, dan staan wij niemand in de weg, aldus de Siberische houtvester en plezierdichter Timofei Sofer, die in dit nummer zijn debuut maakt.

Verder deze maand: de 130ste sterfdag van François HaverSchmidt (1835-1894). En de Week van de Poëzie. Thema is 'thuis'. Thuis: verborgen, veranderlijke horizon. Thuis zijn we in de Vrijstaat НМ. Of toch eerder, beter gezegd liever ontheemd – januskop? Jan-Willem Dijks *Kiritimati*... 'thuis drogen mijn slijmvliezen als wasgoed op een vochtige dag,' dicht Yasmin Namavar. 'Achteruit het jaar in / ... / en het nooit meer / thuiskomen' dicht Hannie Groen, en zo *spookt* thuis, net als oorlog, door ónze Vrijstaat. 'Er is / nog nooit / een mens geweest / die een korrel aarde / heeft bezeten,' dichtte de huisknecht die 50 jaar geleden vanuit de vijfde verdieping op de dag van de verschijning van *Lunchpauzegedichten* te pletter viel. Sterfdagen, te pletter vallen, jong en oud, men neme de woorden ter harte van de Oekraïner Pavló Tytsýna: 'Toe dichters, rijs op!' – JvdS

lees het nieuwe nummer

Een pension aan zee

Michael March

“Een pension aan zee—het bezoek is kort”

Slechts twee zaken zijn zeker—dood—en koffie.

Napoleon zei—“Oorlog is de eenvoudige kunst van uitvoering—”.

Samih al-Qasim zei—“Vanuit het raam van mijn kleine cel zie ik jouw grote cel—”.

*

“De balling kijkt om zich heen—om te zien welke weg te gaan.”

*

Voor Mahmoud Darwish—“We reizen zoals andere mensen—maar we keren terug naar nergens. Alsof reizen de weg van de wolken is.”

Voor Darwish: “Alle mooie poëzie is een daad van verzet—”.

“Nacht is een geschiedenis van verlangen—en jij bent mijn nacht.”

*

Ik zat samen met Samih al-Qasim in Akko—zomer—1984.

Die blauwe wateren droegen vele levens in zich—en vele levens zijn sindsdien voorbijgegaan—sindsdien.

*

“Wij hebben een land van woorden. Spreek spreek—zodat ik mijn weg op de steen van een steen kan leggen.

Wij hebben een land van woorden. Spreek spreek—zodat we het eind van deze reis mogen kennen.

*

Alle dichters zijn ballingen. De meester bepaalt de definitie van woorden. Als universelen lijken op politiek—vliegen bedekken onze lippen.

*

“Ken jij de doden—?

Ik ken degenen die ongeboren zijn.

Ze zullen geboren worden onder de bomen,

Ze zullen geboren worden onder de regen,

Ze zullen geboren worden uit steen,

Ze zullen geboren worden uit gebroken glas,

Ze zullen geboren worden in hoeken,

Uit nederlagen, uit spiegels,

Ze zullen geboren worden uit granaatscherven,

Uit armbanden, uit bloesems,

Uit verhalen.

Ze zullen geboren worden en ze zullen groeien,

Ze zullen geboren worden en vermoord worden,

Ze zullen geboren worden en geboren—en geboren.”

*

Er zijn vele verleidingen om te leven —om een identiteit te zoeken.
We leven bij de doden—“de doden zijn mild tegen ons—.”

*

We probeerden Darwish in Parijs te bellen—de lijn was dood.
“Hoe ver—is ver—hoeveel wegen om er te komen—?”

*

Voor de Grieken was het natuurlijk om—*nergens* te zijn. Tenminste
voor
filosofen en dichters—die “buiten bedrijf” waren—.

Voor Augustinus—“we zijn hier—om opnieuw te beginnen.”

Voor Darwish—“Ik ben hier. Alles meer dan dat—zijn geruchten
en laster.”

*

“Waar ben ik?” ‘Je bent in Ramallah.’ “Wanneer ben ik hier
gekomen?”
‘Vandaag.’ “Waarom herinner ik het me niet? Denk je dat ik ziek
ben—?”
‘Het is niet de ziekte waar je aan denkt—het is het verlangen te vergeten—!’

*

Darwish—elegant—vreedzaam—bewust van dorst—
nastrever van een ongewapende waarheid—waar de private stem
overeenkomt met de publieke. Slachtoffer van een kaart—waar de
rivier sterft van dorst.

*

“Mijn hart verandert in een steeg—mijn ribben in stenen.
En anders groeiden—en anders groeiden.”

*

“Welk nut heeft poëzie—welk nut zal het hebben als de oorlog
eindigt—?”

*

“Stop dit in je dossier—ik ben een Arabier—we houden van het
leven—
wanneer we kunnen.”

Vertaling uit het Engels: Ferdy Karto

lees het nieuwe nummer

Het grote verdriet van François HaverSchmidt

*‘En achter deze ogenschijnlijke grappige manier van
doen, versteekt zich een vreselijk geheim’*

René van Slooten

Het Oera Linda Boek, gemakshalve meestal OLB genoemd, is een intrigerend buitenbeentje in de Nederlandse literatuur. Het boek beschrijft een Friese cultuur van duizenden jaren geleden, die zich uitstreckte langs de kust van Noordwest-Europa en die innige contacten onderhield met de andere culturen en het mysterieuze Atlantis uit de klassieke oudheid. Deze Friese oercultuur zou de oorsprong zijn geweest van de West-Europese beschaving. Dat deze kroniek van een vroege Friese beschaving een mystificatie was, werd al snel duidelijk. Maar er waren – en nog steeds zijn ze er – mensen die heilig geloofden of geloven dat het mysterieuze runenhandschrift op waarheid berust. Het blijft hoe dan ook een fascinerend verhaal.

Het is bekend wie betrokken waren bij de totstandkoming en de openbaring van het OLB in 1867, maar degenen op wie de meeste verdenking rustte, ontkenden hardnekkig dat ze er iets mee te maken hadden: de taal- en letterkundige Eelco Verwijs (1830-1880) en de dominee-schrijver-dichter François HaverSchmidt (1835-1894), beter bekend als Piet Paaltjens, wiens 130ste sterfdag deze maand wordt gememoreerd.

Dankzij het diepgravende onderzoek door de cultuurhistoricus Goffe Jensma staat vast dat zowel Verwijs als HaverSchmidt een hand hadden in het OLB en dat Verwijs ook nauw betrokken was bij het proces waarmee het in de openbaarheid kwam. Jensma toonde ook aan dat

Verwijs en HaverSchmidt met het OLB een diepere theologische bedoeling hadden, waarmee ze de draak wilden steken met de richtingstrijd tussen de ‘moderneren’ en de ‘traditionalisten’ en ‘orthodoxen’ binnen de protestantse kerken in Nederland. Daarbij stond veel op het spel, want het ging ten diepste om de vraag of de Bijbel het onfeilbare woord van God is, of dat het een historisch mensenboek is dat kritisch gelezen en onderzocht mag worden.

Eelco Verwijs was de zoon van de Deventer predikant Adrianus Verwijs (1788-1844), die overleed toen Eelco veertien jaar oud was. Via zijn moeder – de Dokkumse Trijntje Eelcos Fockema (1794-??) – was hij verwant aan invloedrijke Friese patriciërsfamilies. In 1850 ging hij theologie studeren in Groningen, maar hij vond al gauw dat die studie hem niet paste vanwege zijn kritische houding ten opzichte van kerk en geloof, dus stapte hij over op de Nederlandse taal en letterkunde, waarin hij zeer succesvol zou worden. Zijn belangstelling ging uit naar de oudste teksten uit het Nederlands-Vlaamse taalgebied en hij had grote kennis van Europese mythologie. Verwijs vestigde in Groningen ook zijn levenslange reputatie van feestvierder c.q. drinkebroer. Daardoor zou hij uiteindelijk zelfs een professoraat mislopen en vroegtijdig overlijden. Hij stond bekend als een tamelijk immoreel mens en deugniet, maar wél een zeergeleerde en originele deugniet! In ‘Jan van Zutphens Afscheidsmaal’ in *Snikken en Grimlachjes* wordt Verwijs opgevoerd als Eligius van het Oversticht, die aan het eind van het feest dronken onder de tafel zakt.

François HaverSchmidt was het zesde en op een na jongste kind van de Leeuwarder apotheker, wijnhandelaar en reder Nicolaas Theodorus HaverSchmidt (1801-1879) en Geeske Bekius (1803-1878). Ook HaverSchmidt was via zijn moeder nauw verwant aan dezelfde invloedrijke Friese patriciërsfamilies als Verwijs. Ze kenden elkaar al sinds hun jeugd en HaverSchmidt zag Verwijs waarschijnlijk als een soort oudere broer. Ook HaverSchmidt had veel belangstelling voor geschiedenis en op het

gymnasium hield hij al voordrachten over de Friese middeleeuwen en de Friese en Noorse koningen.

Toen Verwijs in 1853 zijn studie Nederlands in Groningen afbrak en in Leiden verder studeerde, werd hij daar direct opgenomen in het vriendenclubje van HaverSchmidt, hoewel Verwijs vijf jaren ouder was dan HaverSchmidt en diens vrienden. Gert Verwijs (1835-1919), de zus-ter van Eelco, trouwde in 1862 in Deventer met de Dokkumer Adolf van Slooten (1833-1908), een neef en goede vriend van HaverSchmidt. HaverSchmidt zegende het huwelijk in, wat de goede band tussen de families ten enenmale bewijst. Dit huwelijk werd voor HaverSchmidt een belangrijke gebeurtenis, want Verwijs droeg enkele nieuwe gedich-ten van Paaltjens voor en introduceerde hem bij de bekende Deventer letterkundige Johannes van Vloten (1818-1883), die op het feest aanwezig was. Deze besloot om enkele gedichten van Paaltjens op te nemen in zijn bloemlezing *Nederlandsch Dicht en Ondicht der Negentiende Eeuw*, waardoor Piet Paaltjens landelijke bekendheid kreeg.

Men zou het OLB kunnen afdoen als een goede grap die zelfs in-ternationale ophef veroorzaakte, en waar veel mensen ingetrapt zijn, maar de geschiedenis nam een onverwachte wending toen de Leeuwar-der classicus Jan Gerhardus Ottema (1804-1879) heilig overtuigd bleek van de echtheid van het OLB, de zaak naar zich toetrok en in 1871 een Nederlandse vertaling publiceerde. Ottema had een goede reputatie als wetenschappelijk publicist en hij was leraar en conrector van het gymnasium in Leeuwarden, dus een man met maatschappelijk en we-tenschappelijk aanzien. Dat hij het OLB serieus nam, vervulde Verwijs en HaverSchmidt met afgrijzen en ze hebben beiden getracht om het uit zijn hoofd te praten zonder hun betrokkenheid prijs te geven. Maar het was vergeefs, Ottema hield vol. Vooral voor HaverSchmidt was deze ontwikkeling dramatisch, want Ottema was op het gymnasium zijn leraar geweest en hij was zeer op hem gesteld. Toen in de jaren na 1871 geleidelijk duidelijk werd dat het OLB inderdaad een mystificatie was, heeft dat de reputatie van Ottema kapotgemaakt, iets wat hij zich

uiteraard zeer aantrok en wat hem ten slotte deed besluiten om in 1879 een einde aan zijn leven te maken. Het als studentikoze grap bedoelde OLB liep dus uit op een tragedie. HaverSchmidt was op dat moment 34 jaar oud en predikant in Schiedam. Hij moet zich in hoge mate verantwoordelijk hebben gevoeld voor de maatschappelijke en wetenschappelijke afgang en de uiteindelijke zelfmoord van zijn geliefde leraar. Wat dat voor de zachtmoedige en gewetensvolle HaverSchmidt betekende, hoe hij daarop reageerde en hoe hij schuld beleed, verdient nader onderzoek. Daarvoor is een korte levensschets onontbeerlijk.

François HaverSchmidt kreeg door zijn opvoeding een traditionele geloofsovertuiging mee. Onder zijn voorvaders had hij twaalf predikanten en het besef dat ook hij predikant wilde worden kwam vooral door zijn grootvader, de predikant François Bekius (1776-1846) uit Damwoude, waar hij als kind vaak logeerde. Hij schreef later met veel liefde over zijn grootouders in het verhaal 'De pastorie van mijn grootvader' in de verhalenbundel *Familie en kennissen*. Maar toen hij in 1852 in Leiden theologie ging studeren, wachtte hem een schok, want Leiden was destijds het centrum van de nieuwe kritische theologie. Deze moderne theologie, die in de negentiende eeuw ontstond, toetste de teksten in de Bijbel aan de inzichten die de natuur- en literatuurwetenschap hadden opgeleverd. Dat betekende dat bovennatuurlijke zaken werden afgewezen en uitgelegd als mythische verhalen of fantasieën van de schrijver. In de moderne theologie is dus geen plaats voor de 'wonderen' die in de Bijbel worden beschreven, zoals stilstand van de zon, opstanding uit de dood of het veranderen van water in wijn. De Bijbel verloor daardoor zijn waarde als het onfeilbare woord van God en degradeerde tot een verzameling geschriften en verhalen die niet wezenlijk verschilden van andere historische teksten.

Uit zijn latere publicaties blijkt dat HaverSchmidt door de kennisgeving met de moderne theologie in Leiden ernstig ging twifelen aan het geloof dat hij van huis had meegekregen en aan zijn roeping, maar

hij zette zijn studie door en zijn twijfels verdrong hij met een actief studentenleven, waarbij hij onder andere praeses was van de sociëteit Minerva en van de vereniging van Friese studenten Frisia. Ook de navrante gedichtjes – de latere *Snikken en Grimlachjes* – die hij met succes in de Studentenalmanak publiceerde, waren waarschijnlijk een gevolg van de strijd die hij met zichzelf voerde. Tijdens zijn studietijd publiceerde HaverSchmidt overigens slechts zeven van de in totaal 25 ‘Snikken en Grimlachjes’.

In juli 1858 studeerde HaverSchmidt af en vertrok uit zijn geliefde Leiden. Hij trok in bij zijn zuster in Leeuwarden en lummelde rond. Verwijs was inmiddels leraar in Franeker, dus het idee voor het OLB is waarschijnlijk in die periode ontstaan. In april 1859 werd HaverSchmidt predikant in het terpdorpje Foudgum, enkele kilometers ten noordwesten van Dokkum, aan de weg naar Holwerd. De inleiding van *Snikken en Grimlachjes* vertelt hoe hij op het strand bij Holwerd Piet Paaltjens opnieuw ontmoette, die daarop direct vertrok in een roeiboort, maar wel een tas met gedichten achterliet. De overige 18 ‘*Snikken en Grimlachjes*’ zijn dus ontstaan in Leeuwarden en Foudgum, maar in die periode had HaverSchmidt ook tijd om te werken aan het OLB, waarbij Verwijs nooit ver uit de buurt was.

Over de richtingstrijd die toen woedde binnen de kerk heeft HaverSchmidt zich openlijk uitgesproken in een lezing die hij in 1861 hield in Holwerd voor de Maatschappij tot Nut van het Algemeen.¹ Het is interessant om te zien hoe hij deze kans aangreep om zijn ongenoegen te spuien over de hevige ruzies tussen de ‘moderne’ en de ‘orthodoxe’ predikanten; de diepgevoelde onvrede waaruit ook het OLB is ontstaan. Hij schetste echter ook met scherp inzicht de effecten die zijn opvoeding en de omgeving waarin hij opgroeide op hem hadden. Die lezing gaat bovendien over de twijfel en de wanhoop waaraan hij tijdens zijn studie in Leiden ten prooi was gevallen toen het niet bleek te kloppen wat hij als kind had meegekregen over God, de Bijbel en het geloof.

De lezing beschrijft een jonge man die na een lange reis, eerst door het land van jongelingsdromen en vervolgens door het land van de idealen en de wetenschap, is aangekomen bij het gebied van de alledaagse werkelijkheid. Daar ontmoet hij een oude man. Het land ziet er prachtig uit in de ondergaande zon, maar de grijsaard waarschuwt de jonge reiziger: ‘Voorzeker, bij het licht van die Zon beschouwd – bij dat licht is ook de werkelijkheid schoon! En toch is deze Zon met al haar kleurenpracht als onwillekeurig de vloek van dit land dat zij zo mildelijk zegent.’

De jonge reiziger gaat de volgende dag het land van de alledaagse werkelijkheid binnen, waar hij als snel belandt in het café ‘Het Roode Paard’ (het Bijbelse rijdier van de twist en onenigheid). Daar is hij getuige van een twistgesprek tussen de lokale bewoners en een geleerde, een sterrenkundige, die toevallig op bezoek is.² De heftige discussie gaat over de vraag of de zon om de aarde draait, of dat zij stilstaat en de aarde er in een baan omheen beweegt. Als hij verder reist ontmoet hij alleen mensen die brillen met verschillend gekleurde glazen dragen, waardoor ze allemaal een andere kijk op de wereld hebben en voortdurend van mening verschillen over de ware aard van de Zon. Daarop besluit de jonge reiziger het land te verlaten en hij ontmoet dan weer de grijsaard, die hem vraagt wat hij heeft gezien in het land van de Werkelijkheid, waarop de jonge reiziger antwoordt: ‘Zie, dat land is goed. En de mensen die ik zag, zij waren ook goed – want zij hadden alle die Zonne lief! Maar zij zouden beter zijn – en zij zouden gelukkig wezen wanneer zij in plaats van te strijden over het wezen der Zon zich allen verenigden in de aanwending en genieting van haar gaven. En wie daaronder hun voorgangers zijn en aanzienlijken, zij zouden sterk zijn en machtig, en betere kinderen van het licht wanneer zij in plaats van alleen hun eenzijdige kleur te verheffen en ten koste der andere kleuren te doen op de voorgrond treden, zich samen aaneensloten om te geraken tot die ene harmonie van alle kleuren die alleen vermag uit te maken het enig waarachtig hemellicht!’

HaverSchmidts biograaf Eduard Serrarens (1895-1955) noemde deze Nutslezing ‘een klein begriip van De Kleine Johannes’, de bekende roman van Frederik van Eeden (1860-1932): de dromerige, sprookjesachtige sfeer, de gevoelde tragiek in de ontwikkelingsgang van kind naar volwassenheid, de angst voor wat de wetenschap aanricht met de kinderdromen, de zonnelymboliek, enzovoort. Beide schrijvers waren even oud toen ze de bewuste werken schreven en aangekomen bij het punt in hun leven waar ze ‘naar buiten’ moesten, de wijde wereld in...

Eind 1862 werd HaverSchmidt predikant in Den Helder, terwijl Verwijs dat jaar was benoemd tot archivaris-bibliothecaris van de provincie Friesland. Naar verluidt was HaverSchmidt niet opgewassen tegen het veeleisende bestaan in Den Helder, dat niet alleen een grote marinehaven was, maar ook de levendige voorhaven van Amsterdam. Al na een half jaar diende de tobber en twijfelaar die hij was zijn ontslag in bij de kerkenraad, maar dat werd uit zijn hoofd gepraat. ‘Hij liet zich leiden als een kind,’ zo beschreef HaverSchmidts andere biograaf Dyserinck (1835-1912; doopsgezind predikant in Den Helder) het voorval. Toch was HaverSchmidt in Den Helder al snel bezig om te solliciteren naar andere standplaatsen. In 1863 trouwde hij met Jacoba (‘Coos’) Osti (1842-1892), die hij leerde kennen bij het huwelijk van een studievriend. Coos Osti kwam uit een succesvolle Utrechtse zakenfamilie en met haar nuchtere instelling, gevoel voor humor en maatschappelijke betrokkenheid was zij voor de onpraktische dromer HaverSchmidt de gedroomde levenspartner. Ook ontmoette HaverSchmidt in Den Helder de scheepstimmerman Cornelis Over de Linden (1811-1874), die hij direct herkend moet hebben als de ideale tussenpersoon om het OLB in de openbaarheid te brengen. Over de Linden was van eenvoudige komaf, met alleen lagere school en een opleiding tot timmerman. Door zelfstudie en hard werken had hij zich echter opgewerkt tot eerste meesterknecht bij de marinewerf, waar hij leiding gaf aan tweehonderd medewerkers. Intellectueel was hij autodidact en vrijdenker met veel belangstelling voor cultuur- en godsdienstgeschiedenis, waarover hij schriften vol scheef

met opstellen. Hij was ook een complotdenker die het christendom zag als een *master plan* om de mensheid in toom te houden.

Naar verluidt werkte Over de Linden al aan een vroege Friese geschiedenis van zijn familie, dus toen hij instemde met medewerking aan het OLB moesten zijn eigen teksten en de ideeën van Verwijs en HaverSchmidt in elkaar geschoven worden tot een oeroude familiechroniek. Deze aanpassingen zijn vermoedelijk grotendeels door Over de Linden geschreven, waarbij hij volgens familieleden hulp en advies kreeg van twee anonieme geleerden uit Leeuwarden, die samen met Over de Linden veel plezier hadden in hun werk.

Binnen anderhalf jaar vertrok HaverSchmidt uit Den Helder naar het zeer orthodoxe Schiedam (bekend als ‘Zwart Nazareth’ vanwege de milieuvervuilende jeneverstokerijen), waar hij tot zijn dood zou blijven. Het lijkt alsof hij al gauw spijt had gekregen van zijn betrokkenheid bij het OLB en de ‘plaats delict’ zo snel mogelijk wilde verlaten. Bij de latere gang van zaken rondom het OLB – de openbaarmaking, de heftige discussies in Friesland en elders – hield hij zich afzijdig, behoudens zijn vruchteloze interventie om zijn oud-leraar Ottema af te brengen van het idee dat het OLB authentiek was. Niettemin is bekend dat Eelco Verwijs regelmatig bij HaverSchmidt logeerde toen hij in Schiedam woonde, zelfs op zeer ongelegen momenten. Toen op 13 april 1864 het eerste kind van HaverSchmidt en Coos Osti werd geboren, kwam Coos’ jongere zuster Christine helpen in de huishouding en in een brief aan haar moeder schreef zij: ‘Eelco Verwijs is er ook weer.’

Ondanks die nauwe contacten tussen HaverSchmidt en Verwijs was HaverSchmidt echter nauwelijks betrokken bij de manier waarop het OLB in de openbaarheid werd gebracht. Dat was volledig het werk van Verwijs en Over de Linden, waarbij Verwijs de regie voerde en op eieren moest lopen, want als archivaris-bibliothecaris van Friesland moest hij buiten schot blijven, maar wél een officieel ambtelijk oordeel vellen over de mystificatie waaraan hij had meegewerkt.

Cornelis over de Linden overleed in 1874, waarna alleen nog HaverSchmidt en Verwijs de geschiedenis van het OLB kenden. Jan Gerhardus Ottema overleed op 19 maart 1879, maar omdat zelfmoord een maatschappelijk taboe was, moet het enige tijd geduurd hebben voordat de pijnlijke waarheid doordrong tot HaverSchmidt en Verwijs. Verwijs leed toen overigens aan tbc, verbleef in kuuroorden in het buitenland en zou een jaar later overlijden.

In de vroege zomer van 1879 leek er weinig aan de hand. De familie HaverSchmidt ging in juni op vakantie naar de Harz, een reis waarover HaverSchmidt een humoristisch reisverslag schreef dat hij ook heeft voorgedragen in Schiedam.³ De reis ging naar het historische plaatsje Wernigerode in de Harz, bij de hoogste berg van Duitsland, de legendarische Brocken of Blocksberg. In Europese mythen en sagen was die berg eeuwenlang de woonplaats van de duivel en zijn heksen, dus het was een gevreesde en verdoemde plek. Maar in de Romantiek gold die oeroude geschiedenis juist als een attractie en werd de top van Brocken een geliefde toeristische bestemming waar men geweest moest zijn. Dit was mede een gevolg van het populaire *Die Harzreise*, dat Heinrich Heine (1797-1856) in 1826 had gepubliceerd. Die reis naar de Brocken inspireerde HaverSchmidt echter tot een onverwacht slot van zijn reisverhaal: een droom waarin hij door Piet Paaltjens van zijn bed wordt gelicht in het (nog bestaande) hotel 'Weißer Hirsch' op het marktplein van Wernigerode. Paaltjens voert HaverSchmidt door de lucht naar de top van de Blocksberg, waar de duivel hem kennis laat maken met het kwaad in de wereld. Het valt overigens op dat het 'kwaad' dat HaverSchmidt in dat verhaal benoemt nog verrassend actueel is: goklust en financiële speculaties, knoeien met levensmiddelen, kwakzalverij, drankzucht, religieuze onverdraagzaamheid en hedonisme.

Dit onverwachte en 'duivelse' einde van een vrolijk en zomers reisverhaal is een aankondiging van wat komen gaat, want in het najaar van 1879 begint een dramatische ontwikkeling waardoor HaverSchmidt steeds somberder preken houdt vol zelfverwijt. Die wending

voltrok zich omstreeks september 1879, met een preek over de wanhoop van de profeet Elia in de woestijn (1 Koningen 19:4). HaverSchmidts biograaf Serrarens beschrijft het als volgt: ‘Hij (HaverSchmidt) is de Elia in de woestijn der verlatenheid. Uitweidend over Elia’s somberheid zegt hij “En gij herinnert U misschien hoe gij zelf ook zo waart. Dan had het leven, anders ons zo dierbaar, alle waarde voor U verloren. Gij, die het op andere tijden zoudt verdedigd hebben, desnoods ten koste van uwe bezittingen, gij wist niet waarom gij het langer voortslepen zoudt. Neen – op zelfmoord zindet gij niet. [...] Evenwel, gij beklaagdet u te inniger omdat gij niet sterven mocht. Want wat deed gij nog langer in deze ellendige wereld? [...] Och neen, geen hoop meer. ’t Was uit. En God deed wel, met hoe eerder hoe liever voor u een einde aan alles te maken.”’ Serrarens concludeert: ‘Het is duidelijk dat hij (HaverSchmidt) het beeld van Elia heeft gebruikt om zijn eigen deerniswekkend beeld te boetseren. [...] De gestalte van de rouwende profeet komt geheel op de achtergrond te staan; de stem van Elia is de jammerklacht van HaverSchmidt, de ontlading van zijn door twijfel en weemoed vervuld gemoed. Alle verschijnselen van de depressie treden hier verontrustend naar voren: lusteloosheid, machteloosheid, levensmoetheid, zelfkwelling en zelfverwijt, doodsverlangen en de vrees voor de mogelijkheid om door zelfmoord een eind te maken aan de foltering.’

De preken uit de jaren omstreeks 1880 bewijzen volgens Serrarens hoe HaverSchmidt ‘steeds meer geraakt binnen de magische cirkel van de dood’. Andere biografen merken eveneens de toenemende somberheid bij HaverSchmidt vanaf 1879-80, en ook bij Rob Nieuwenhuys is dat een overheersend thema in zijn biografie *De dominee en zijn worgengel*.

Maar werkelijk onthullend over de verwijten die HaverSchmidt zichzelf maakte, is zijn preek op oudjaarsavond van 1879. In die jaarafsluiting geeft hij eerst zijn visie op de binnenlandse en buitenlandse ontwikkelingen, maar het thema van de preek is ‘De boeken werden geopend’, een verwijzing naar de Openbaring van Johannes 20:12, waarin ieder mens het eindoordeel over zijn leven krijgt gepresenteerd. Deze

apocalyptische invalshoek is een duidelijke aanwijzing hoe zwaar het jaar 1879 woog bij HaverSchmidt zelf. Hij had de gewoonte om zijn privéproblemen als algemene vragen en opmerkingen aan zijn gemeente voor te leggen. Als we die oudejaarspreek op die manier bekijken, ontstaat een vernietigend eindoordeel, zoals blijkt uit een greep citaten:

– ‘Voel ik niet dat het geen scherts is met de rekenschap die ik heb af te leggen?’

– ‘De uitwerking van ons leven, van onze goede eigenschappen en onze goede daden, maar ook van onze gebreken en zonden, blijft, ook na ons heengaan, als een zegen of als een vloek, als fris bloed dat staalt tot zware en weldadige arbeid, of als een kanker die de beste levensdelen wegvreet.’

– ‘En hoe zouden wij het gedragen hebben, wanneer ons tevoren gezegd was dat die slag ons treffen zou?’

– ‘...en behalve het algemene leed had menigeen, en ja iedereen, op zijn beurt zijn eigen kruis. Sommigen mogen dit jaar bijzonder ontkomen zijn, op anderen kwam de smart des te heviger neer.’

– ‘Hoe staart uw oog toch vol smart op die bladzijde waar een naam geschreven staat.... Ach, toen dit jaar begon stond hij nog in het boek der levenden en nu! Hoe brandt u die wonde van uw hart!’

– ‘Het boek der tekortkomingen! Ach, dat is een lelijk boek, en bij dezen en genen van ons, vrees ik, staan er al heel lelijke bladzijden in. Konden wij die er maar uitscheuren! Maar dat gaat niet, de bladzijden volgen geregeld op elkander. Het een staat met het ander in verband. Een mens doet nooit iets verkeerd of het heeft gevolgen.’

– ‘Een gevolg van onze misstappen is, dat wij vanavond minder rustig en dankbaar op het oudejaar kunnen terugzien dan anders het geval zou zijn’.

1879 was geen slecht jaar voor Nederland, dus HaverSchmidts toehoorders zullen zich hebben afgevraagd waarom de dominee nu wéér zo somber was? Het was niet de eerste keer dat ze zoiets meemaakten, maar

de oudejaarspreek had toch wel wat vrolijker en hoopgevender mogen zijn.

Niemand kon echter vermoeden dat HaverSchmidt openlijk schuld beled en probeerde zijn geweten te ontlasten van fouten, lang geleden begaan als studentikoze grap, maar met fatale afloop voor een vriendelijke en goedaardige man die hij had bewonderd en liefgehad als mentor en leraar. Die schuld moest HaverSchmidt de rest van zijn leven met zich meedragen, tot ook hij uiteindelijk op 19 januari 1894 zijn eigen leven zou beëindigen.

NOTEN

- ¹ Deze lezing is gepubliceerd in *Hollands Maandblad* 1991, #11. https://www.dbnl.org/tekst/_holo06199101_01/_holo06199101_01_0068.php#68
- ² Deze sterrenkundige is geïnspireerd op HaverSchmidts goede vriend Martinus Hoek (1834-1873). In Leiden behoorde hij tot het vriendenclubje van HaverSchmidt en met zijn moderne wetenschappelijke opvattingen had hij grote invloed op zijn denken. Hij komt voor als de ‘astroloog en raadgever’ (‘trouwe leidsman en rader’) in het gedicht ‘Jan van Zutphen’s Afscheidmaal’ in *Snikken en Grimlachjes*. Hoek werd na zijn studie hoogleraar in Utrecht, waar hij de sterrenwacht oprichtte. Zijn geschilderde portret hangt in de Senaatskamer van de Utrechtse universiteit.
- ³ Dit reisverhaal is gepubliceerd in *Maatstaf* (1990, nr.5). https://www.dbnl.org/tekst/_maa003199001_01/_maa003199001_01_0044.php#44

lees het nieuwe nummer

Mijn plek is groen

Yasmin Namavar

I.

de gezichten in de kamer hebben de zoetgrauwe kleur van vissenvlees
holle ogen natte lippen
oranje motten schitteren geschakeerd in stug haar, hoofd boven water

tegengestelde blikken in mijn bladbruine iris kruisen elkaar
achter de glazen toonbank van mijn gebit hangt een kerkklokje
te wachten
de broden tussen mijn ribben grof gesneden

plastic muren wasmachinedeuren voorverwarmde doeken over mijn vel
van violet
vruchtwater in mijn suikerzoete longen, mijn benen vlezig, mijn ruwe
dons in tollende kruinen
tieren huid op huid
dit is geen wasserette dit is een stoof

ik voel de sappen uit mij ontsnappen, de stonden de kinderen de
verhalen
glibberen nat en onverwacht
door handen van vroedvrouwen dokters psychologen
de zeep geurt groen, het speeksel het brood het vlees, droog

een kapster kamt de vacht op mijn rug en benen met een borstel van
varkenshaar, zacht
steeds krachtiger

ze vraagt me mijn naam, kapt mijn bossen, vraagt me mijn wortels mijn
vruchten
mijn naam een struik

een baarmoeder gonst van leegte, tussen twee borsten opent zich een
straat
wijds en bescheiden
gehengel naar melk melk melk, om tepels klimmende vaten in groene
takken richting zon
mijn gebloemd hoofd buigt uit instinctieve eerbied voor de zon

de hemel is juliblaauw en de gordijnen zuchten
thuis drogen mijn slijmvliezen als wasgoed op een vochtige dag
langs mijn slaap parelen capsules, het bloed in mijn schedel zwaar, zinkt
en zinkt

steeds een trede lager
tot aan de kelder
en lager

waar is het water

mijn staartbeen jeukt aan zijn oevers, mijn longen bonzen in hun vliezen
mijn organen versimpelen, rollen zich op tot rudimenten, lever galblaas
pancreas
onthaak me
zet me terug in de gulpende schoot van een groene rivier.

2.

ik toon mezelf maar aan wie
in een stalen wagon, mijn jas open en in mijn koffer de toekomst
pyjama medicijnen een broek van zachte stof

het is zondag de lucht is concaaf en donkergrijs, een barman tapt
guinness in de restauratie
de geur van laurier espresso drop, een cello speelt staccato
het briefpapier onder mijn handen, pulverageel

mijn holle evenbeeld vervaagt, verdwijnt in zachtgroene graslanden
een paard in draf door mijn schemerend gelaat
mijn nystagmus een pendule, passeert steeds het laagste punt

in de mondholte van de klimmende nacht sluipt kou door mijn
stembanden
ik vloek, ik ben alle kleuren steen, ik ben volmondig ja
volmondig nee, beweeg door uitgebeitelde dagen heen

met een theelepел in mijn binnenzak, mijn blote benen met honing
gekleefd aan lederen bekleding
dampen fluisteren, raamwoorden grasland stilstand

het beest in mij draagt een mantel en laarzen, mijn manen wapperen
zonder hoogmoed
mijn hoefijzers gretig, mijn stem potloodzacht

spoor me aan, bedaar me
de bovenleiding schudt, de rails regent vonken
de nacht sluit zijn kaken.

3.

wanneer het regent zingen de vogels gesmoord
ik sta op een kruising
rechts liggen plassen, links verhalen, recht voor me een slootje
met schaatsenrijders waterslakken kokerjuffers
helder water licht de bodem bagger

ik trek een verhaal aan, een lange jas veel te groot
maar draag hem zesentwintig jaar, sleep hem over keien, bergpassen,
door bossen
sleep hem door het gangpad van een drukke tram
als het regent loopt mijn capuchon vol, mijn haar in een knot, nat op
mijn hoofd
hier groeit mijn eigen gelijk, een maretak verstikt zichzelf nooit

het verhaal wordt een altaar, een gotspe
een bos dat aan mijn lippen staat
het bos is hout
mijn plek is groen

op een zonnige dag in maart (en het lijkt wel mei), overal de geur van
reukgras
ga ik weer links en werp mijn jas af als een winterslaap
mijn lichaam een vondeling in het bos
wacht op een nieuw kledingstuk, vel na vel bladder ik af
iets om aan te kleven is er niet

tussen mijn benen glijdt een haas, mijn haren niet langer gestrikt, zingen
de vogels
zoals gewoonlijk, verhit en royaal
het begint te regenen, daarginds de sloot met kleine beestjes
de stad ligt achter mij.

lees het nieuwe nummer

Auteurs in dit nummer

TINA VAN BAREN (1958) – Dichter & schrijver – tinavanbaren.nl

EMMA CREBOLDER (1942) – Dichter & afrikaniste – emmacrebolder.com

FRANK DAM (1952) – Illustrator, ontwerper en journalist. Publiceerde artikelen en boeken o.a. over Nederlandse beatmuziek. – frankdam.nl

JAN-WILLEM DIJK (1985) – Dichter & schrijver. *Hollands Maandblad Schrijversbeurs* 2016/2017 (poëzie).

ARIE VAN DER ENT (1956) – Slavist & vertaler, woont sinds 2016 in Oekraïne.

ANGELIKA GERONYMAKI (1986) – Dichter & fictieredacteur bij *Hard//hoofd*.

LOUISE GLÜCK (1943-2023) – Dichter & docent aan o.a. Yale. Nobelprijs voor Literatuur 2020.

ASTRID GOOSSENS (1991) – Dichter & tekstschrijver. Houdt van kleine honden.

HANNIE GROEN (1938) – Schrijver & dichter.

EDWIN DE GROOT (1963) – Dichter & redacteur van *ensafh*.

PHILIP HUFF (1984) – Schrijver & regisseur. Schrijft ook voor *The New York Review of Books*.

GUUS LUIJTERS (1943) – Dichter & schrijver.

WILLY MARTIN (1941) – Emeritus hoogleraar lexicologie (vu) & dichter.

MICHAEL MARCH (1946) – Dichter, *Half Pint (Half Vol)*: zijn ‘half-ware jacht op poëzie en filosofie’.

SANDER MEIJ (1980) – Dichter, schrijver & neerlandicus. Tweemaal de *Hollands Maandblad Aanmoedigingsbeurs* (poëzie).

YASMIN NAMAVAR (1983) – Schrijft (vooral) poëzie. Werkzaam als psychiater.

MAX NIEMATZ (1942) – Dichter & schrijver – maxniematz.com

SANJA PERCELA (1961) – Dichter & vertaler.

RENÉ VAN SLOOTEN (1944) – Secretaris van de ‘Stichting François HaverSchmidt Herdenking 1994’. Tevens chemicus.

TIMOFEI SOFER (1947) – Houtvester, woont even – voor Siberische be-
grippen – buiten Birobidzjan. Schrijft gedichten voor zijn plezier. Nooit
gepubliceerd, simpelweg omdat hij dat niet belangrijk vond en te veel
gedoe. Edwin de Groot heeft toestemming gekregen zijn gedichten te
vertalen en te publiceren.

TYCHE TJEPPES (1982) – Dichter & prozaïst. *Hollands Maandblad
Schrijversbeurs 2022/2023* (poëzie).

PATRIZIA VESPA (1972) – Dichter. Werkzaam als databasemarketeer
voor een Amsterdamse uitgeverij.

SJEF WELLING (1958) – Dichter, organisatieadviseur & schilder.

HOLLANDS Maandblad

Redactie: Johannes van der Sluis

Vormgeving: Steven Boland • *Correctie:* Aron Groot

Redactieraad: Merijn de Boer, Mark Boog, Gerard van Emmerik, David Garvelink, Elke Geurts en Ellen Heijmerikx

Copyright: Auteursrecht voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Hollands Maandblad bedankt de volgende partijen voor hun sponsoring:

De Bezige Bij, Alfabet Uitgevers, Ambo | Anthos, Atlas Contact,

Das Mag Uitgevers en Sebes & Bisseling Literary Agency.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door subsidie van het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds, thans Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Redactiesecretariaat: Hollands Maandblad • Postbus 59.752 • 1040 LG Amsterdam •
Tel. 020-6175955 • info@hollandsmaandblad.nl (niet voor kopij)

Ingezonden bijdragen worden niet retour gezonden, u krijgt antwoord per e-mail.

Uitgever: Stichting Hollands Maandblad, p/a Bilderdijkkade 63-b • 1053 VJ Amsterdam

Abonnementen: 12 nummers per kalenderjaar, prijs per jaargang € 92,50 •

Proefabonnement (3 nummers) € 27,50 Abonnementen die niet één maand voor afloop van de abonnementsperiode zijn opgezegd, worden automatisch verlengd

Opgave: S.P. Abonneservice • Postbus 105 • 2400 ac Alphen aan den Rijn.

Telefoon tijdens werkdagen van 9.00-17.00 uur: 088-1102052.

Een acceptgiro voor betaling volgt

Losse nummers: € 7,95 • dubbelnummers € 9,90 • Verkrijgbaar bij de boekhandel of door bestelling via www.hollandsmaandblad.nl dan wel per mail: HollandsMaandblad@spabonneservice.nl